ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ ПРИЙОМІВ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СКЛАДАННЯ РОЗПОВІДЕЙ ЗА ІЛЮСТРАЦІЯМИ

Катерина Колеснік, докторка філософії (PhD), доцентка,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)
Інна Карук, докторка філософії (PhD), доцентка,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)
Юлія Кушта, асистентка,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

USE OF METHODOLOGICAL TECHNIQUES FOR DEVELOPING CONNECTED SPEECH OF SENIOR PRESCHOOLERS IN THE PROCESS OF COMPOSING STORIES WITH ILLUSTRATIONS

Kateryna Kolesnik, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Inna Karuk, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Yulia Kushta, assistant
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Анотація. *У статті висвітлено проблему розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників у процесі складання розповідей за художніми ілюстраціями. Обґрунтовано теоретико-методичні засади формування монологічного мовлення дітей дошкільного віку та визначено значення ілюстративного матеріалу як ефективного засобу стимулювання мовленнєвої активності. Проаналізовано сучасні наукові підходи до використання методичних прийомів розвитку зв'язного мовлення, зокрема прийомів роботи з ілюстраціями, що сприяють формуванню вмінь будувати логічно послідовні, змістовні та граматично правильні висловлювання.*

Увагу зосереджено на характеристиці основних методичних прийомів, що забезпечують активізацію мовлення дітей, розвиток їхньої уяви, мислення та комунікативних умінь. Доведено, що цілеспрямоване використання ілюстрацій у поєднанні з ефективними педагогічними прийомами сприяє підвищенню рівня сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників.

Ключові слова: *зв'язне мовлення, діти старшого дошкільного віку, художня ілюстрація, методичні прийоми, розповідання.*

Abstract. *The article highlights the problem of developing coherent speech of older preschoolers in the process of composing stories based on artistic illustrations. The theoretical and methodological principles of the formation of monologue speech of preschool children are substantiated and the value of illustrative material as an effective means of stimulating speech activity is determined. Modern scientific approaches to the use of methodological techniques for the development of coherent speech are analyzed, in particular, methods of working with illustrations that contribute to the formation of skills to build logically consistent, meaningful and grammatically correct statements.*

Attention is focused on the characteristics of the main methodological techniques that ensure the activation of children's speech, the development of their imagination, thinking and communicative skills. It is proven that the purposeful use of illustrations in combination with effective pedagogical techniques contributes to an increase in the level of formation of coherent speech of older preschoolers.

Key words: *coherent speech, older preschool children, artistic illustration, methodological techniques, storytelling.*

Мовна освіта в Україні орієнтована на формування особистості, яка володіє нормами літературної мови та здатна ефективно використовувати їх у різних сферах суспільного життя. Здатність до адекватного сприймання й осмислення усної інформації, відтворення її змісту, логічного й точного формулювання думок та їх реалізації в усній формі забезпечується на основі цілісного розвитку мислення й мовлення.

Мова виступає універсальним засобом комунікації, що забезпечує передачу думок і досвіду між людьми. Вона є фундаментом інтелектуального розвитку дитини, виконує навчальну, виховну та розвивальну функції. Під впливом мовленнєвої діяльності вдосконалюються пізнавальні процеси, зокрема сприймання, мислення, емоційна сфера, а також відбувається збагачення знань про навколишній світ. Одним із провідних завдань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку є формування зв'язного мовлення, що передбачає розвиток умінь самостійно будувати висловлювання різних типів.

Актуальність проблеми розвитку мовлення зумовлена пріоритетними положеннями нормативно-правових документів, зокрема Національної доктрини розвитку освіти в Україні в XXI столітті, законів України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», а також Базового компонента дошкільної освіти. Зазначені документи спрямовані на модернізацію системи дошкільної освіти, оновлення її змісту, а також удосконалення форм, методів і технологій навчання рідної мови, розвитку мовленнєвої культури та комунікативної компетентності дітей.

Центральне місце в процесі мовленнєвого розвитку посідає оволодіння зв'язним мовленням, що зумовлено його соціальною значущістю та визначальною роллю в становленні особистості. Саме зв'язне мовлення забезпечує реалізацію комунікативної функції мови. Формування в дітей умінь грамотно будувати речення, створювати власні тексти різних типів є складовою системної роботи з розвитку мовлення. Мовленнєва діяльність виступає для дитини відкритим комунікативним простором і важливим інструментом пізнання довкілля, соціальних взаємодій і культурних явищ.

Проблематика визначення змісту та вдосконалення методів навчання зв'язного мовлення в закладах дошкільної освіти є предметом ґрунтовних наукових досліджень. Значний внесок у розроблення теоретико-методичних засад означеного напряму здійснили А. Богуш, Н. Гавриш, К. Колеснік, К. Крутій, І. Лапшина та інші науковці. У їхніх працях обґрунтовано сутність зв'язного мовлення як складного виду мовленнєвої діяльності, визначено його структурні компоненти, вікові особливості формування в дітей дошкільного віку, а також окреслено ефективні педагогічні умови, методи й прийоми його розвитку.

Дослідники акцентують увагу на необхідності цілеспрямованої організації мовленнєвої діяльності дітей, що передбачає поетапне формування вмінь будувати логічно завершені, послідовні та змістовні висловлювання різних типів (розповідь, опис, міркування). Особливе значення надається інтеграції мовленнєвого розвитку з ігровою, пізнавальною та художньо-творчою діяльностями, що забезпечує природність і мотиваційну зумовленість мовленнєвої активності дошкільників.

У наукових дослідженнях ґрунтовно висвітлено типологію розповідей, обґрунтовано методику навчання розповідання, а також визначено зміст, методи, прийоми, форми й засоби розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

Вагоме місце в системі засобів формування зв'язного мовлення посідає художня ілюстрація, яка розглядається як ефективний дидактичний інструмент, що стимулює мовленнєву активність, уяву та пізнавальну діяльність дітей. Використання художніх ілюстрацій сприяє формуванню вмінь будувати послідовні, логічно завершені висловлювання, збагаченню словникового запасу та розвитку образного мислення.

Проблема застосування художніх ілюстрацій у процесі навчання дошкільників української мови знайшла відображення в працях сучасних науковців, зокрема О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш та ін. У їхніх дослідженнях обґрунтовано дидактичний потенціал ілюстративного матеріалу, визначено методичні підходи до його використання в освітньому

процесі, а також доведено його ефективність у розвитку зв'язного мовлення, комунікативних умінь і творчої самореалізації дітей дошкільного віку.

Діти дошкільного віку здатні до сприймання художніх ілюстрацій за умови створення відповідних педагогічних умов, що забезпечують не лише глибше розуміння змісту літературних творів, а й стимулюють мовленнєву активність, зокрема складання зв'язних висловлювань за їх змістом.

Необхідною передумовою ефективного навчання розповідання за ілюстраціями є систематична та цілеспрямована робота, спрямована на формування вмінь аналізувати сюжет зображення, інтерпретувати представлену ситуацію, а також оволодівати нормами граматично правильного мовлення.

Важливе значення має добір ілюстративного матеріалу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також поетапне ускладнення змісту завдань, методів і прийомів навчання. Такий підхід забезпечує доступність, пізнавальну привабливість та результативність процесу формування зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Розповідь дитини за ілюстрацією розглядається як складний вид розумової діяльності, що передбачає інтеграцію таких психічних процесів, як сприймання, аналіз, синтез, умовисновки та розуміння [1]. У процесі створення розповіді дитина має, спираючись на аналітико-синтетичну діяльність, виокремити суттєві елементи зображення, а згодом встановити змістові зв'язки між ними та деталями, які конкретизують і доповнюють загальний зміст ілюстрації. Зазначений процес є складним для самостійного виконання, тому потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу: спочатку формування вміння адекватно сприймати зміст ілюстрації, а вже потім – відтворювати художній текст на її основі.

Суттєвою характеристикою ілюстрації є її підпорядкованість ідейно-художньому змісту літературного твору, який вона візуалізує. Вона виконує допоміжну функцію щодо тексту, що має провідне значення, оскільки саме художнє слово забезпечує цілісне розкриття змісту, відображає розвиток подій і динаміку сюжетної лінії. Натомість ілюстрація має статичний характер, відтворюючи окремі епізоди, образи персонажів або пейзажні картини. Повноцінне розуміння змісту твору формується в дітей передусім у процесі його слухання або читання.

У дитячій книзі відбувається взаємодія двох видів мистецтва – художнього слова та ілюстрації: перше репрезентує ідейний зміст у цілісності, тоді як друга конкретизує окремі його аспекти у доступній для дітей формі. Водночас ілюстрації можуть містити сюжетні елементи, що сприяють відображенню уявного, фантазійного світу, доступного дитячому сприйманню [2].

Вплив ілюстративного матеріалу на розуміння дітьми змісту художнього тексту та розвиток їхнього зв'язного мовлення виявляється в підвищенні повноти відтворення змісту, зростанні логічної послідовності переказу, а також у посиленні образності й виразності мовлення, інколи з елементами творчої інтерпретації.

Важливою дидактичною умовою є органічне поєднання ілюстрації з текстом, оскільки саме текст виступає не лише змістовою основою («матерією»), а й ідейно-смисловим ядром («духом») книги. Художнє слово визначає зміст і спрямованість діяльності ілюстратора, окреслює межі та можливості візуалізації, фактично виступаючи стимулом для творчої інтерпретації зображального ряду.

Сучасна дитяча література представлена значною кількістю ілюстрованих видань із яскравим візуальним супроводом, що викликає пізнавальний інтерес у дітей молодшого дошкільного віку. У процесі розглядання ілюстрацій діти активно реагують на зображене, вербалізують власні враження та емоційне ставлення. У цьому контексті важливою є роль педагога, який має підтримувати мовленнєву активність дітей, формувати вміння адекватно інтерпретувати зміст ілюстрацій та стимулювати висловлювання щодо побаченого.

Ефективним є використання запитань і реплік, що спрямовують увагу на суттєві елементи зображення.

З огляду на вікові особливості, значна частина дітей старшого дошкільного віку ще не володіє навичками самостійної роботи з книгою та цілеспрямованого аналізу ілюстрацій. Тому необхідним є цілеспрямоване формування відповідних умінь, розвиток спостережливості, уваги та довільності поведінки. Окремі труднощі пов'язані з неадекватним сприйманням перспективи, динаміки руху персонажів та просторових відношень, що зумовлює залежність характеру дитячого сприймання від змісту і художніх засобів ілюстрації.

Серед ефективних методичних прийомів, спрямованих на активізацію інтересу дітей до ілюстрацій, виокремлюють прийом ідентифікації, який передбачає умовне «включення» дитини в зображену ситуацію, тобто поставлення її на місце персонажів, що сприяє глибшому емоційному залученню та кращому розумінню змісту.

Вибір методичних прийомів керівництва процесом розглядання ілюстрацій зумовлюється дидактичними завданнями, що визначаються метою використання конкретного ілюстративного матеріалу. У зв'язку з цим організація роботи з ілюстраціями в середній та старшій групах, зокрема на суспільно-побутову тематику, суттєво відрізняється від роботи з книжками-картинками в молодшому дошкільному віці, де основна увага зосереджується на формуванні вмінь точно й адекватно називати предмети та явища навколишнього світу.

У процесі аналізу ілюстрацій суспільно-політичного та побутового змісту в старших дошкільників акцент переноситься на осмислення взаємовідносин між людьми, особливостей їхньої праці, відпочинку, а також морально значущих вчинків, зокрема героїчних дій. Важливу роль у цьому відіграє цілеспрямована педагогічна взаємодія, зокрема вміло організована система запитань, що стимулює пізнавальну та мовленнєву активність дітей.

Зокрема, ефективним є використання відкритих запитань узагальнювального характеру, наприклад: «Розкажіть, що зображено на ілюстрації», «Розкажіть, хто зображений на ілюстрації». Такі запитання сприяють формуванню вміння цілісно сприймати зміст зображення, виділяти основне та передавати його у зв'язному висловлюванні, що є важливою умовою розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку.

У повсякденній діяльності та в процесі організованих занять доцільним є використання різноманітних дидактичних ігор з опорою на ілюстративний матеріал. Основною метою таких ігор є закріплення й систематизація знань дітей дошкільного віку щодо змісту художніх творів, а також активізація їхньої мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

Доцільно використовувати ігри тематичного спрямування, зокрема: «Добери ілюстрації до казки», «Казковий будиночок», «Куди не підеш – у казку потрапиш», «Від кого надійшов лист?». Зазначені ігри сприяють розвитку вмінь співвідносити зображення з текстовим змістом, формуванню навичок узагальнення, а також стимулюють розвиток зв'язного мовлення та творчої уяви дітей.

У закладах дошкільної освіти застосовується широкий спектр ілюстративного матеріалу, до якого належать сюжетні картинки, журнальні та книжкові ілюстрації, серії живописних робіт художників, малюнки, фотографії, листівки, альбоми, плакати та інші візуальні джерела.

Особливе місце у навчально-виховній роботі займають серії ілюстрацій до казок, у яких художники створюють барвисті образи казкових персонажів (птахів, тварин, звірів), наділяючи їх антропоморфними рисами та характером.

Методи демонстрації серій ілюстрацій визначаються змістом і формою літературного твору. Для дітей молодшого дошкільного віку основною задачею є навчання уважному сприйманню ілюстрацій та впізнаванню персонажів казки. Діти середнього дошкільного віку опановують уміння осмислювати сюжет та описувати ілюстрації у відповідь на запитання

вихователя. Старші дошкільники, спираючись на серії ілюстрацій, мають відтворювати події казки в тій послідовності, в якій вони сприймали текст.

У процесі роботи з серіями ілюстрацій ефективним є прийом колективного складання розповіді за змістом казки: вихователь ініціює початок розповіді, а діти продовжують її, керуючись змістом послідовності зображень. Цей метод сприяє розвитку зв'язного мовлення, формуванню послідовності мислення та творчої уяви дошкільників.

Отже, використання методичних прийомів у процесі складання розповідей за ілюстраціями є ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Завдяки цій діяльності діти формують уміння виділяти головне, встановлювати логічні зв'язки між подіями та деталями, розвивають образне мислення, уяву та творчу активність. Ілюстрація виступає важливим стимулом для вербалізації змісту, сприяє поглибленому розумінню літературного твору та формує навички послідовного, логічного переказу. Застосування цілеспрямованих методичних прийомів під час роботи з ілюстраціями дозволяє вихователям забезпечити системний розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Білан О.І. Розповідання за ілюстраціями в дошкільних навчальних закладах. Львів: Аверс, 2003. 80 с.

2. Білан О.І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку. Львів: Проман, 2007. 64 с.

3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.

4. Колеснік К., Комарівська Н., Карук І., Пахальчук Н. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Вип*.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 104-115.

5. Кривошея Т. М., Колеснік К. А., Карук І. В., Похила С. С. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами художньої картини: інтеграція мовленнєвої та образотворчої діяльностей. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців:* методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. Вип. 71. С. 82-90.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Олена Колосова, кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

INNOVATIVE APPROACHES TO DEVELOPING SOCIAL AND CIVIC COMPETENCE IN CHILDREN OF UPPER PRE-SCHOOL AGE

Olena Kolosova, Candidate of Pedagogy, Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Анотація. У статті висвітлено проблему формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасних суспільних трансформацій. Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності соціально-громадянської компетентності як інтегративної характеристики особистості дошкільника, що охоплює знання про соціальне середовище, моральні цінності, навички взаємодії, відповідальну поведінку та громадянську активність. Розкрито потенціал інноваційних підходів до формування зазначеної компетентності, зокрема сюжетно-рольових ігор,